

Pedagogika teatru – definicje podstawowe

Magdalena Szpak

Tekst został opublikowany na stronie Stowarzyszenia Pedagogów Teatru w kwietniu 2012 roku.

Pedagogika teatru jest samodzielną dyscypliną, która zajmuje się zagadnieniami pomiędzy obszarami pedagogiki i teatru oraz kształtuje świadomego odbiorcę i twórcę sztuki. Celem pedagogiki teatru jest umożliwienie uczestnikom działań edukacyjnych dostępu do teatru poprzez samodzielne użycie przez nich języka teatru.

Jednym z twórców pedagogiki teatru jest Hans Wolfgang Nickel (ur. w 1933), założyciel berlińskiej Sceny Nauczycieli (1959), który do programu studiów Wyższej Szkoły Pedagogicznej wprowadził przedmiot „Teatr szkolny”. Od 1974 wykłada pedagogikę teatru i jest autorem licznych pozycji z literatury przedmiotu.

Punktem wyjścia dla działań z obszaru pedagogiki teatralnej jest codzienne doświadczenie każdego z uczestników w kontekście aktualnie realizowanego przedsięwzięcia teatralnego /teatralizowana codzienność/. Odwołanie do codziennego użycia znaków, symboli i do codziennych motywacji prowadzi w wyniku działania teatralnego do odkrywania nowych połączeń między tymi znakami i używania ich w odmiennym od codziennego kontekście. W ten sposób pedagogika teatralna wpływa na rozwój kreatywności uczestników działań pedagogiczno-teatralnych, wzbogaca ich o nowe doświadczenia, które mogą wykorzystać w kontekście pozateatralnym. Działania w ramach pedagogiki teatralnej są często skoncentrowane wokół jakiegoś konkretnego zagadnienia. W pracy teatralnej w tym obszarze kluczowe jest poszukiwanie nowych form wyrazu (praca nad ciałem, z ciałem, z tekstem; szukanie w ruchu zamiast „prób czytanych”; praca oparta na improwizacji zamiast inscenizowania/„reżyserowania”).

Pedagogika teatralna w założeniu ma reagować na zmiany zachodzące w przestrzeni teatru, nadążać za nowymi trendami, tematami, estetyką pojawiającą się w teatrze. Działania pedagogiczno-teatralne odbywają się często w przestrzeni między „ja” i „nie ja”, dotycząc problemu reprezentacji – tak jak w teatrze, gdzie coraz częstsze odchodzenie od odgrywania konkretnych ról na scenie, od grania postaci, udawania.

Na początku pedagogika teatru była związana z teatrem szkolnym i amatorskim.

Obecnie pedagogika teatru zajmuje się następującymi zagadnieniami:

- teatr instytucjonalny,
- praca w trudnych środowiskach (projekty związane z ofiarami nałogów i przemocy, praca integracyjna w środowiskach wykluczonych)
- rozwój niezależnych projektów teatralnych (we współpracy z amatorami i aktorami),
- zajęcia w szkołach i w szkołach aktorskich,
- praca w innych dziedzinach (np. urozmaicanie lekcje chemii środkami teatralnymi, trening mowy),
- zagadnienia wykorzystywane w branży ekonomicznej (zajęcia z rozwoju osobistego, retoryki, języka ciała, treningu motywacyjnego itd.),
- przekazywanie konkretnych metod teatralnych (np. drama, improwizacja),
- nauczanie form pracy scenicznej.

Wyróżniamy następujące obszary działania pedagogiki teatru:

- Obszar artystyczny: teatry instytucjonalne, niezależne, amatorskie, centra pedagogiki teatralnej,
- Obszar ekonomiczny: marketing, przemysł i gospodarka, kształcenie zawodowe, eventy,
- Obszar pedagogiczny: przedszkola, szkoły, uczelnie wyższe, kształcenie kulturalne,
- Obszar terapeutyczny: szpitale, rehabilitacja, działania prewencyjne (narkotyki, przemoc), terapia integracyjna,
- Obszar społeczny (socjalny): praca z poszczególnymi grupami społecznymi, np. z seniorami, z niepełnosprawnymi, imigrantami, bezdomnymi, ochrona środowiska, ochrona zdrowia.

Pedagog teatru – działa w obszarze pedagogiki teatru, budując wspólną przestrzeń między widzami a teatrem. Przekazuje wiedzę i umiejętności podczas warsztatu pedagogiczno-teatralnego, zakończonego czasem pokazem dla publiczności. Przekazywana przez niego wiedza dotyczy grania w teatrze czy estetyki teatralnej, ale także rozmaitych zagadnieniach dotyczących akurat tego obszaru, z którym jest związany. Ta wiedza i umiejętności przekazywane są ludziom niezwiązanym zawodowo z teatrem, np.: dzieciom lub młodzieży, dorosłym z różnych branż zawodowych, poszczególnym grupom społecznym, np. seniorom, niepełnosprawnym, uzależnionym od narkotyków, ale także nauczycielom lub kadrze menedżerskiej.

Pedagog teatru przeprowadza działania teatralne w każdym z obszarów, w którym koncentrują się działania pedagogiczno-teatralne (patrz: Pedagogika teatru, obszary działania). Praca pedagoga teatralnego może być wykonywana przez pracownika instytucji lub też uprawiana jako wolny zawód.

Pedagog teatralny w teatrze instytucjonalnym w Niemczech prowadzi warsztaty dla klas, zarówno przed, jak i po spektaklu, przeprowadza rozmowy z publicznością, zakłada fora dyskusyjne oraz tzw. zakładanie tzw. kluby młodych (praca teatralna z młodymi amatorami na scenie prawdziwego teatru). W Polsce obszary działań pedagogiki teatru rozwijają się coraz dynamiczniej. Polegają w dużej mierze na projektowaniu i realizowaniu autorskich działań kulturalnych i artystycznych z użyciem metod pedagogiczno-teatralnych, prowadzeniu warsztatów do spektakli oraz innych warsztatów pedagogiczno-teatralnych.

Pedagog teatralny podczas pracy teatralnej z grupą wspiera uczestników działań teatralnych w ich osobistym rozwoju. Dba o rozwój strukturalny grupy, ułatwiając uczestnikom zajęć bezpośredni dostęp do ich własnych pomysłów i impulsów. Jego zadaniem jest dbałość o wzrost poziomu zaawansowania komunikacji i interakcji między uczestnikami zajęć a ich społecznym i kulturalnym otoczeniem.

W procesie pedagogiki teatralnej są rozwijane rozmaite pola oddziaływania:

- zagadnienia estetyczne,
- intelektualne,
- pedagogiczne,
- dotyczące dynamiki grupy.

Wszystkie te działania łączy fakt, że praca pedagogów teatru jest z reguły uzależniona od sytuacji i że w swojej pracy zawsze wykorzystują język teatru jako wehikuł, który pozwala im na osiągnięcie konkretnego celu.

Warsztat pedagogiczno-teatralny – podstawowa metoda działania pedagoga teatru. Warsztat pedagogiczno-teatralny to próba dotarcia do istoty teatru poprzez użycie żywego języka teatru. To nie jest ani lekcja teatralna, podczas której uczestnicy otrzymują gotowy zestaw wiedzy w postaci nauczania ex cathedra, ani przygotowywanie z grupą gotowych tekstów pod kątem inscenizacji. Podczas warsztatu pedagogiczno-teatralnego, skoncentrowanego zazwyczaj wokół jakiegoś konkretnego zagadnienia prowadzący w działaniu z grupą odwołuje się codzienne doświadczenie każdego z uczestników w kontekście aktualnie realizowanego przedsięwzięcia teatralnego. Odwołanie do codziennego użycia znaków, symboli i do codziennych motywacji podczas doświadczenia pracy teatralnej prowadzi do nowych połączeń pomiędzy poszczególnymi znakami, do zastosowania ich w zupełnie nowym kontekście.

W ten sposób warsztat pedagogiczno-teatralny rozwija kreatywność i wyobraźnię uczestników oraz może stanowić doświadczenie umożliwiające szersze poznanie otaczającego nas świata i siebie nawzajem. Jest to laboratorium działań i nowych doświadczeń zdobywanych w trakcie działań grupowych.

Warsztat powinien posiadać strukturę (początek, rozwinięcie i zakończenie), nie może stanowić luźnego zbioru teatralnych zabaw. Warsztat posiada swoją dramaturgię, ale nie jest konstrukcją całkowicie zamkniętą, zaplanowaną już na wstępie przez prowadzącego.

Warsztat z założenia powinien być przestrzenią twórczego i swobodnego wyrażania się. Płaszczyzną wzajemnego spotkania prowadzącego z uczestnikami i uczestników między sobą w kontekście danego tematu.

Warsztat składa się z następujących faz:

1. Poznawanie siebie (wzajemne poznanie się uczestników i prowadzącego)
2. Poznawanie przestrzeni (zestaw ćwiczeń, przestrzennych, ruchowych, muzycznych służących do pobudzenia uczestników; dobrze, jeśli rozgrzewka w pewien sposób nawiązuje do tematu warsztatu)
3. Scalanie grupy. Zabawa i integracja (zestaw ćwiczeń integrujących i pobudzających uczestników do wspólnego działania)
4. Wprowadzenie tematu/problemu
5. Zbieranie informacji od uczestników (pisemne, werbalne, ruchowe)
6. Selekcja materiału
7. Praca w grupach (przygotowanie i prezentacje etud, wzajemne oglądanie i dyskusje, feedback)
8. Przygotowanie pokazu (jeśli taki został planowany)

Warsztat pedagogiczno-teatralny do spektaklu – szczególna forma warsztatu pedagogiczno-teatralnego, związana z konkretnym przedstawieniem teatralnym z repertuaru konkretnego teatru. Warsztat do spektaklu może być związany z tematyką, problematyką lub estetyką danego przedstawienia.

Wychodząc od zagadnień łączących się z konkretnym spektaklem, pedagog teatru podczas pracy warsztatowej odwołuje się do codzienności uczestników warsztatu, czerpiąc z obecności grupy inspiracje i materiał do warsztatu. Korzystając jednocześnie z wybranych wątków z przedstawienia oraz z doświadczenia grupy, z którą pracuje, pedagog teatru buduje wspólną przestrzeń między rzeczywistością sceniczną a rzeczywistością uczestnika warsztatu, szukając punktów wspólnych między tymi przestrzeniami oraz nadając tym nadając strukturę tym poszukiwaniom.

Prowadzący warsztat wraz z uczestnikami poszukuje nowych form wyrazu poprzez pracę z ciałem, z tekstem, szukanie w ruchu zamiast „prób czytanych”, pracę opartą na improwizacji zamiast inscenizowania czy „reżyserowania”.

Praca pedagoga teatralnego umożliwi widzowi – uczestnikowi warsztatu – dostęp do teatru przy użyciu żywego języka teatru. Warsztat do spektaklu można prowadzić przed jego obejrzeniem (jako warsztat wprowadzający i wspierający świadomy odbiór przedstawienia) lub jako warsztat po wizycie w teatrze (jako działanie wspomagające doświadczenie teatralne i skłaniające do głębszej refleksji nad obejrzanym spektaklem).

Prowadzący warsztat pedagogiczno-teatralny – pedagog teatru, animator, który inspiruje i prowokuje do działania. Prowadzący dostarcza jedynie schematów działania, przygotowuje ramy, które uczestnicy, tak jak potrafią, twórczo wypełniają. Dobrą praktyką jest dzielenie odpowiedzialności za warsztat, a także za końcowy pokaz, z uczestnikami. Istotą takiej pracy nie są ambicje artystyczne czy też edukacyjne (takie jak przekazywanie konkretnej wiedzy) prowadzącego, lecz umożliwienie uczestnikom warsztatu twórczej wypowiedzi i nadanie jej dramaturgii i struktury. Prowadzący odpowiada również za strukturę i dramaturgię finałowego pokazu (jeżeli takowy jest zaplanowany), ale pracuje nad materiałem, który otrzymuje od uczniów. W ten sposób uczestnicy warsztatu stają się autorami teatralnej wypowiedzi.